

EDEBÎ BİR TÜR OLARAK MEVLİTLER - ŞEKİL ÖZELLİKLERİNE DAİR BAZI DEĞERLENDİRMELER - *

*Süleyman EROĞLU***

ÖZET

İslamiyet'le birlikte, Müslüman toplumlarda yeni edebî türler ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in doğumunu esas alan mevlit türü de bunlardan biridir. İlk örneklerine Arap edebiyatında rastlanılan mevlit türü eserler, kısa süre sonra Türk edebiyatında da kendini göstermiştir. Edebiyatımızdaki en meşhur örneği ise şüphesiz Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât'ı olmuştur.

XV. yüzyılda Süleyman Çelebi ile açılan mevlit çığırını, zamanla yüzlerce mevlidin kaleme alınmasına da vesile olmuştur. Edebî eserlerimiz içerisinde kayda değer bir sayıya sahip olan mevlit türü eserler, şekil ve muhteva yönünden bir hayli edebî malzemeyi barındırmaktadırlar. Bu çalışmada, oldukça geniş bir konu olan mevlit türünün doğuşu, gelişimi ile mevlitlerin şekil özelliklerine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur.

***Anahtar Kelimeler:** Mevlit, şekil özellikleri, eski Türk edebiyatı.*

ABSTRACT

Mevlits As a Literary Genre - An Evaluation on Features of Their Forms -

In Muslim societies, new literary genres emerged along with the birth of Islam. Mevlit is one of these genres which take Hz. Mohammed's birth as a base.

* "Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu"nda (Bursa, 16-17 Nisan 2009) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr., Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bursa.

Mevlit type works the prototypes of which are first met in Arabian literature have soon taken their places in Turkish literature. The most well-known type in our literature is undoubtedly is Süleyman Çelebi's Vesîletü'n-Necât.

The mevlit trend, begun with Süleyman Çelebi in the fifteenth century, conduced to numerous mevlits to have been written in course of time. The mevlit type works having considerable numbers among our literary works own great deal of literary features of both form and content. In this study, it is aimed to explore the birth, the growth, and some features of mevlit which is a broad field.

Key Words: *Mevlit, features of forms, old Turkish literature.*

Giriş

İslam dininin ortaya çıkışı, bu dini kabul eden toplumların hayatlarında köklü değişikliklere yol açmıştır. Allah ve Peygamber sevgisinin yarattığı dinî heyecanla edebiyatları da yeniden şekillenip gelişen Müslüman toplumlarda zamanla farklı edebî tür ve şekiller ortaya çıkmıştır. Allah'ı anlatma ve övmeyi konu edinen tevhid, münacat, Esmâ-i Hüsnâ şerh ve muammaları, tefsirler, Kur'an tercümeleleri gibi türler yanında Hz. Peygamber'e duyulan derin ve samimi sevgi etrafında naat, mevlit, siyer, miraciye, şefâatnâme, hilye, şemâyil, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis tercümeleleri, esmâ-i Nebî, mu'cizât-ı Nebî, ahlâku'n-Nebî, gazavât-ı Nebî, hicretü'n-Nebî, vefâtü'n-Nebî gibi pek çok dini tür teşekkül etmiştir. Hz. Muhammed'e duyulan sevgi etrafında oluşan türler içerisinde mevlitlerin ayrıcalıklı bir yeri vardır. İslam âleminin genelinde Hz. Peygamber'in doğumu şerefine methedip şefaate ulaşmak arzusuyla mevlit türünde pek çok eser kaleme alınmıştır.

Mevlit kelimesi, önceleri “doğum yeri” ve “doğum günü” anlamında mekân ve zaman ismi olarak kullanılmıştır. Zaman içerisinde ıstilahî manada genişleyerek Hz. Peygamber'in dünyaya gelişini, doğduğu zamanı, doğduğu yeri, hayatını, mucizelerini, gazalarını, ahlakını, vefatını vb. yönlerini konu alan eserleri veya bu eserlerin okunduğu törenleri karşılayan bir kavram olmuştur.¹

İslam dininin ortaya çıkışı ile birlikte sayıları gün geçtikçe artan mevlit türü eserler Arap ve Türk edebiyatlarında önemli bir yer tutmaktadır. Tarihte, mevlit türündeki ilk eserler, X. asırda Arap edebiyatında görülmeye başlamıştır. İslam âleminde mevlit ismi ile ortaya konan türün müstakil ilk örneği Ebu'l-Ferec el-Cevzî'nin *Mevlidü'n-Nebî* (yahut *el-Arûs*) isimli

¹ Bkz. Semra Alyılmaz, “Mevlit ve Türk Edebiyatında Mevlit Türü”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 13, s. 196.

eseridir. Onun ardından Ebu'l-Kâsım es-Sebtî, İbn Dihye, Zemlakânî'nin eserleri ilk yazılan mevlitler arasındadır.²

Mevlit, Türk edebiyatındaki dinî türler içerisinde en sevilenlerin başında yer almaktadır. Bunda özellikle Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inin geniş kitlelerce sevilip okunmasının etkisi büyüktür. XV. yüzyılda bilhassa Süleyman Çelebi'nin eserinin beğenilmesiyle edebiyatımızda açılan mevlit çığırını, sonrasında hayli artarak devam etmiştir. Bu yüzyılda Ahmed, Kerîmî, Ârif, Sinânoğlu, Hacı Mustafazâde, Ebu'l-Hayr, Hocaoğlu, Halil, Yahyâ b. Bahşî, Hamdullah Hamdî ve Emîrî; XVI. yüzyılda, Muhibbî, Zâtî, Şemsî, Hasan Bahrî, Abdî, Behiştî, Mehmed Hevâî, Şehîdî, Visâlî Ali Çelebi, Nihânî ve Dervîş; XVII. yüzyılda, Murâdî, Abdurrahman Ankaravî, Kuloğlu Mustafa, Aklî ve Cismî; XVIII. yüzyılda, Nahîfî, Salâhî, Bekâî, Ahmed Mürşidî, Selami Mustafa Efendi, Necîb ve Teşrifatçı Edîb Efendi; XIX. yüzyılda, Hasan İlmî, Râgîb Efendi, Kâmî, Keşfî, Nihânî, Rif'at ve Hasan Nâdir Efendi; son devir mevlit şairlerimiz içerisinde de Mehmed Fevzî Efendi, Mehmed Şemseddin, Ahmet Fehmi Sivâsî, İhramcızâde İsmail Hakkı, Çizmecizâde Vehbî, Tahir Nadi, Muhammed Lûtfî ve Kamil Sarıates adlarını anabildiğimiz çok sayıda mevlit şairlerimizden birkaçıdır.³

Mevlitler içinde Süleyman Çelebi'nin eseri sehl-i mümteni olarak ayrı bir değer taşımaktadır. Bundan başka Hamdullah Hamdî'nin sade Türkçe ile yazmaya özel gayret gösterdiğini belirttiği *Ahmediyye*'si bilhassa edebî kıymeti bakımından önemli bir eserdir.⁴ Süleyman Çelebi'nin mesnevisinden sonra en fazla tanınan mevlit, Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu olmasının da tesiriyle tasavvufî özellikler taşıyan Şemseddin Sivâsî'nin eseridir. (Aksoy 2007: 328).

Dinî edebiyatımızın verimleri içerisinde Süleyman Çelebi'den önce muhteva bakımından mevlit türüne benzer kimi eserler yazılmışsa da⁵ bu

² Arap edebiyatındaki mevlit türü eserlerin tarihçesi hakkında geniş bilgi için bkz: İsmail Durmuş, "Mevlid (Arap Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2004, C. XXIX, s. 480-482; M. Edip Çağmar, *Edebi Açından Arapça Mevlidler*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2004; Selami Bakırcı, *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*, Akademik Araştırmalar Yayınları, Erzurum 2002.

³ Mevlit şairleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Necla Pekolcay, *Türkçe Mevlid Metinleri*, Doktora Tezi, Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 1950; Hasibe Mazioğlu, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", *Türkoloji Dergisi*, 1974, C. VI, S. I, s. 31-62; Necla Pekolcay, vd., *İslami Türk Edebiyatı (Giriş)*, Dergah Yayınları, İstanbul 1981, s. 206-207.

⁴ Hamdullah Hamdî'nin *Ahmediyye*'si yurt içi ve yurt dışındaki tüm nüshaları değerlendirilerek karşılaştırmalı metin halinde tarafımızdan hazırlanmış olup, yayım aşamasındadır.

⁵ Türk edebiyatında mevlit türünün ilk örneğinin Süleyman Çelebi'nin eseri *Vesiletü'n-Necât*'ı olduğu konusunda tam bir görüş birliği sağlanabilmiş değildir. Süleyman

nevin en meşhur örneği, şüphesiz *Vesiletü'n-Necât* olmuştur. Hz. Peygamber'e duyulan samimi ve sonsuz sevginin bir göstergesi olarak mevlit okumak ve dinlemek bilhassa Süleyman Çelebi'nin eseriyle özdeşleşmiş, Türk toplumunun ruhunda beslenip zamanla gelenekleşmiştir. Bu meşhur eserin şöhreti Anadolu toprakları ile sınırlı kalmayıp çeşitli dillere çevrilerek farklı coğrafyalarda da okunmuş, okunmaya devam etmektedir.⁶

İslam âleminde Hz. Muhammed'in dünyaya gelişi bir ferahlık, kurtuluş ve müjde olduğundan doğduğu gün de bayram telakki edilmektedir. Bu günde geniş halk kitlelerince mevlit türü eserlerin okunması, zamanla mevlit kutlamalarına dönüşmüştür. Mevlit kutlamalarının ilki, X.-XI. yüzyıla, Fatimîler dönemine kadar uzanmaktadır. Bu kutlamalar zamanla yaygınlaşıp resmî devlet töreni halini almıştır. Tarihte ilk resmî mevlit töreni, Selçuklu Devleti'ne bağlı Erbil Atabeğliği'nde Muzafferü'd-din Kök Böri tarafından gerçekleştirilmiştir.⁷ Osmanlıda da bu törenlerin önceki dönemlerde yapıldığı bilinmekle birlikte Sultan Süleyman döneminden itibaren saray protokolünde yer almaya başladığı ve III. Murad zamanında (1588) resmîleştiği görülmektedir. (Şeker 2004: 479).

Mevlit okuma, geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaşatılan bir gelenek durumundadır. Yalnızca Hz. Muhammed'in doğum gününde onu anmak ve övmek adına değil hususi olarak vefat, sünnet, düğün, hatim, askere uğurlama, yağmur duası gibi çeşitli cemiyetlerde çeşitli vesilelerle okunmaktadır. Kültürümüzde uzun bir geçmişe dayanan mevlit okuma ve okutma geleneği, zaman içerisinde pek çok folklorik özelliği de beraberinde getirip farklı bir çeşni kazanmıştır.⁸

Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ından önce Kadı Darîr'in *Sîretü'n-Nebi'si*, Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin *Mevlid* bölümü de mevlit türünün örnekleri içerisinde değerlendirilmiştir. Bkz. Leyla Karahan, *Erzurumlu Darir*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1995, s.18; İsmail Ünver, "Ahmedî'nin İskender-nâmesindeki Mevlid Bölümü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1977, s. 355-411.

⁶ *Vesiletü'n-Necât*'ın farklı dillere çevirileri hakkında bkz: M. Tayyib Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Aralık 1975, S. 1, s. 17-78.

⁷ Bu konuda bkz: Bahar Akarpınar, *Türk Kültüründe Dini Törenler ve Mevlid Kutlamaları*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999, s. 182; Osman Çetin, "Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, C. II, S. 2, s. 73-76.

⁸ Konuya ilişkin bkz: Kamil Toygar, "Türkiye'de Mevlid Çevresinde Meydana Gelen Folklorik Unsurlar", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi*, Ankara 1982, C. IV, s. 517-534.

Bilhassa Süleyman Çelebi'nin şahsında şöhret bulup zamanla pek çok mevlit şairinin yetişmesiyle yaygınlaşan ve sayıları yüzleri aşan mevlit türü eserlerin birçoğunun şekil ve muhteva bakımından incelenmeye muhtaç olduğu muhakkaktır. Bu çalışmada, muhtevasında oldukça zengin edebi unsurlar barındıran mevlitlerin şekil özellikleri üzerinde durulmuştur.

Mevlitlerde Şekil Özellikleri

Nazım Şekli

Mevlit türünde kaleme alınan eserlerde kullanılan hâkim nazım şekli “*mesnevi*”dir. Edebiyatta genellikle uzun mevzuları anlatmak için tercih edilen mesnevi nazım şekli, kendine has tertip hususiyetleri ile diğer şekillerden ayrılır.

Mevlit mesnevilerinde dikkati çeken şekle dair belirgin özellik, haneli şiirlerde rastlanılan vasıta beyitlerinin tekrarlanmasıdır. *Garibnâme* ve *Muhammediyye* mesnevilerinde de rastladığımız bu durum, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inde hemen her bölümün sonunda tekrarlanan:

Ger dilersiz bulasız oddan necât
'İşk ile derd ile aydun es-salât Süleyman Çelebi (Pekolcay 1993:48)

beyti ile karşımıza çıkmaktadır. Bu özellik, Süleyman Çelebi'den sonraki birçok mevlit metnine de aksetmiş durumdadır. Nitekim XV. yüzyılın bir diğer mevlit şairi Yahyâ b. Bahşî'nin *Mevlid*'inde:

Ger dilersiz bulasız dârü's-selâm
Sıdk ile din es-salâtü ve's-selâm (Bahşî: 76b)⁹

XVI. yüzyıl mevlit şairlerinden Dervîş'in *Mevlid*'inde:

Ger diler isen bula cânun safâ
Vir salavât ber-Resûl-i Mustafâ Dervîş (Doğan 2007: 35)

XVIII. yüzyıl mevlit şairlerinden Eşrefzâde Abdülkâdir Necîb'in *Mevlid*'inde:

⁹ Yahya b. Bahşî'nin *Mevlid*'i hakkında geniş bilgi için bkz: Ali İhsan Akçay, “Gönenli Yahya b. Bahşî ve Mevlid'i”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid –Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri-* (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 321-333.

*Ger dilersiz bulasız âlî makâm
'Aşk-ıla virin salât-ile selâm*

(Necîb: 20b)

XIX. yüzyıl mevlit şairlerinden Mehmed Fevzî Efendi'de ise:

*Ola bed' ü hatmi her hayrû'l-keâm
Cân u dilden es-salâtü ve's-selâm*

Fevzî (Uzun 2007: 100)

şekliyle birçok kez tekrarlanan beyitler, Süleyman Çelebi'ye benzer söyleyişlerle dile getirilmektedir.

Diğer Nazım Şekilleri

Genellikle uzun konuların nazmedilişinde tercih edilen mesnevi nazım şekli, uzun anlatımlarda şairin zaman zaman monotonluğa düşme zafiyetini de beraberinde getirmiştir. Mevlit şairleri, bu durağanlığı kırıp metni akıcı kılmak düşüncesiyle eserlerinde farklı nazım şekillerine yer vermektedirler. Bilhassa naat muhtevasında, kaside, gazel, murabba ve koşma gibi nazım şekilleriyle yazılmış manzum parçalara birçok mevlitte rastlamak mümkündür. Hasan Nâdir'in *Mevlid*'inde Hz. Muhammed'in doğumunun övgüsü naat türünde bir murabbada karşımıza çıkmaktadır:

*İlm-i ledünnî şâhının
Togdığı günlerdir gelen
Evc-i nübüvvet mâhının
Togdığı günlerdir gelen*

*Bâd-i icâd-ı cihân
Şâh-ı zemîn ü âsumân
Ol pâdişâh-ı ins ü cân
Togdığı günlerdir gelen* (Hasan Nâdir: 2)

Tahir Nadi de gönlündeki Peygamber sevgisini, yine naat türündeki bir gazelde farklı bir nazım şekliyle dile getirmektedir:

*Günâh-kâr bir elemkeş rû-siyâhım yâ Resûlallah
Şefâat kânısın yok iştibâhım yâ Resûlallah
Hayâl-i hasretinle olmuşum mebhût u ser-gerdân
Salât-i penc-gâhta kible-gâhım yâ Resûlallah*

*Ben ol nâlede bir dil-suhteyim envâr-ı aşkınla
Yakar bu âlemi sûzişli âhım yâ Resûlallah*

*Bütün âlâm-ı gûn-â-gûn vücûdum etmiş istilâ
Cihânda sensin ancak çâre-hâhım yâ Resûlallah*

*Bu Tâhir mücrim ü âsî hemîşe zâr u giryândır
Hesâbsızdır deyü cürm ü günâhım yâ Resûlallah* (Nadi 1950: 17)

Vezin

Mevlit türü eserlerde hâkim vezin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*'dür. Remel bahrinin bu müseddes kalıbı Türk edebiyatında en çok kullanılan kalıplardandır. Kısa oluşu sebebiyle pek çok mesnevi bu kalıpla yazılmıştır. Aruzun bu vezninin halk şiirimizin 11'li hece ölçüsüne olan yakınlığı ve Türkçeye uyarlanışının kolay oluşu sebebiyle birçok mesnevi şairi tarafından tercih edildiği görülmektedir.¹⁰ Bunda, *Vesiletü'n Necât*'ın, muhtevada olduğu gibi, vezinde de etkisinin olduğu açıktır. Ancak, az sayıda da olsa farklı vezinde mevlit metinlerine rastlanmaktadır. Bunlar arasında Nahîfî'nin *Mevlid*'i *müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün*, Şâhidî'nin *Mevlid*'i *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*, Abdî ve Mehmed Şemseddin'in *Mevlid*'leri *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezni ile yazılmış olmakla farklılık gösteren örnekler arasındadır.

Mevlitlerin halk tipi mesneviler olması yönüyle aruz kullanımında genellikle vasat bir durum sergiledikleri söylenebilir. Bilhassa imâle ve zihâf gibi aruz kusurlarına birçok mevlit metninde rastlanmaktadır. Mevlit şairlerinin eserlerini sanat göstermekten öte, çoğunlukla hayra vesile olan bir iş olarak görmeleri, şekli muhtevanın gerisinde bırakmış ve aruz kusurlarının varlığını artırmıştır. Ancak, Türk dilinin tarihi gelişimine paralel olarak aruzun tekâmülü ile birlikte mevlit şairlerinin vezin kullanımında zamanla bir ustalaşma görüldüğü de muhakkaktır. Hamdullah Hamdî, Nahîfî ve Nâdir'in aşağıda yer verdiğimiz beyitlerinde aruz kusurlarına rastlanmayışı bu düşünceyi destekler niteliktedir:

*Arturub izâyı ol kavm-i fuzûl
Kaldı zulm altında ashâb-ı Resûl* (Hamdullah Hamdî: 46b)

*Üç sene da 'vete idüp ihtifâ
Sonra zuhûr itdi o kân-ı safâ* Nahîfî (Karaca 1997: 223)

¹⁰ Nihad Sami Banarlı'ya göre: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî meşhur *Mesnevi*'sini "Remel" adlı bu vezinle yazdığı için, Anadolu'da ilk iman ve tasavvuf şairlerinin aynı vezni kullanmakta, yine klâsik bir zevk ve terbiye güttükleri düşünülebilir. Bkz: Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınları, C. I, İstanbul 1971, s. 163.

Bu noktada mevlit metinlerinde kendini gösteren vezin bozukluklarının bir kısmının müstensihlere ait olduğu ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır.

Kafiye ve Redif

Mevlit şairleri, vezinde olduğu gibi kafiyede de klasik edebiyat geleneğinin dışında değildirlir. Mevlitlerde geleneğin estetik nizamına bağlı olarak ses benzerliğinden çok harf benzerliğine dayanan göz kafiyesi anlayışı esastır.

Mevlitlerde Arapça ve Farsça kelimelerle oluşturulmuş kafiyeler göze çarpsa da Türkçe kelimelerle yapılmış kafiyeler ağırlıktadır. Metinlerde her türden kafiyeye rastlanmakla birlikte, en çok tam ve zengin kafiyelere yer verilmiş, yarım kafiyeler daha az kullanılmıştır.

Şiirde ahengi zenginleştirmek ve ahenk olanaklarından fazlasıyla yararlanmak isteyen mevlit şairlerinin bilhassa cinaslı kafiyelere ve iç kafiyeli beyitlere geniş yer verdiği görülür.

*Her nefesde işledüm ben **bir günâh***

*Bir günâh 'çün kılmadum hiç **bir gün âh***

Süleyman Çelebi (Pekolcay 1993: 84)

*Dinle andan bir gülistan **düzeyin***

*Ol denizden hem cevâhir **süzeyin***

Ârif (Tunç 1996: 699)

*İrtesi vardı didi gel **alayın***

*Zirâ dün görmüşdi hüsn-i **alayın***

(Bahşî: 83b)

*Kamunuz işbu sözüme **sem' olun***

*Gelüben anun katına **cem' olun***

(Hacı Mustafazâde: 14a)

*Âmine sundı ol **şâhı eline***

*Halîme aldı ol **mâhı eline***

(Sinânoğlu: 14a)

Belirttiğimiz örneklerde cinaslı kafiyelerle birleşen iç kafiyeler Türk şiir dilinin mevlit şairlerinin kaleminde ulaştığı yüksek ahenk düzeyine gösterge olması açısından kayda değerdir.

Türk şiirinde kafiyenin bütünleyicisi ve zenginleştiricisi olarak rediften de geniş biçimde istifade edilmiştir. Çoğunlukla aruzun kısa kalıplarıyla yazılan mevlitlerde kelime ve kelime seviyesini aşan redifler kimi beyitleri adeta birer ahenk manzumesine dönüştürmektedir.

<i>Cebrâ 'il eydür süvâr olmak gerek Hoş seferdür üstüvâr olmak gerek</i>	(Hacı Mustafazâde: 38a)
<i>Lutfunun haddine gâyet yok durur Rahmetüne hiç inâyet yok durur</i>	Cismî (Yazar 2008: 515)
<i>Onları nârımdan âzâd eyledim Hem visâlim ile dilşâd eyledim</i>	Edîb (Turhan 2005: 15)
<i>Âdet-i eşrâf-ı Kureyş idi bu Vâsita-i râhat u 'ayş idi bu</i>	Nahîfî (Karaca 1997: 175)

Kafiyenin ses benzerliğinden öte harf benzerliğine dayanması sebebiyle ahengin aksadığı az sayıda mevlit beyitlerine de rastlanmaktadır:

<i>Dirler anlara hakâyık ol yârâ Hem de mâhiyyât-ı eşyâ yiksere</i>	Ârif (Tunç 1996: 702)
<i>Arş u ferş cenneti görsün didi ol Hem beni görüp şeref bulsun Resûl</i>	(Emîrî: 38a)
<i>Tag u taş sebze olup hem bitdi ot Buldu vefret âdem ü hayvâna kût</i>	(Necîb: 21a)
<i>Selâmet eyledim oddan bunları Ki hiç göstermeyem bunlara nârî</i>	Âkif (Kara 2007: 292)

Diğer Ahenk Unsurları

Mevlit mesnevilerinde vezin, kafiye ve redifin yanı sıra ahengi temin eden başka unsurlar da söz konusudur. Bunların başında ünsüzlerin bir ahenk oluşturacak biçimde kullanımıyla sağlanan aliterasyonlar birçok mevlit metninde karşımıza çıkmaktadır:

<i>Gill u gışş yog-iken anda ne yumuş Yunsa yunmuş-ıdı yunmasa gümiş</i>	(Hamdullah Hamdî: 28a)
<i>Lîki bizüm müşkil oldu işimüz Nûşumuz nîş oldu bâtul oldu 'işimüz</i>	Sabâyî (Bay 2003: 140)
<i>Aşk ile endîşemi pür şevk iden Şevkımı nakl-i siyere sevk iden</i>	Nahîfî (Karaca 1997: 51)

Belirttiğimiz beyitlerde “ş” sesinin tekrarı söze adeta müzikal bir değer katmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde de asonans yoluyla “o” ve “a” ünlülerin tekrarından doğan ahenk dikkati çekmektedir:

Bunlar olmasa yine Ol idi Ol
Her neye Ol "ol!" didi ol oldu ol Süleyman Çelebi
(Pekolcay 1993: 80)

Anda turdı anı idindi makâm
Anda oldu âhir ömri hoş tamâm Dervîş (Doğan 2007: 83)

Ayrıca kimi mevlit metinlerinde anafor adını alan kelime ve kelime grubu yinelemeleriyle ahenk üst düzeye ulaşmakta, bu yolla bir anlamda söz musikiye dönüşmektedir. Ahmed'in *Mevlid*'indeki şu beyitler:

Ehl-i dil cânı anun müştakıdur
Ay ile gün zerre-i işrâkıdur
Ol değil mi arşta seyrân eyleyen
Ol değil mi ferşte cevlân eyleyen
Ol değil mi söyleten pişmişleri
Ol değil mi kaldıran düşmüşleri
Ol değil mi yerde gökde cân olan
Ol değil mi cânlara cânân olan
Ol değil mi gözsüzlere göz veren
Ol durur dilsizlere sözler veren
Söyledi önünde anun su semer
Hak Resûl'sün didi sen ey şehriyâr (Ateş 1954: 79)

ile aşağıda yer alan Hacı Mustafazâde'deki benzer beyitler, mevlit edebiyatımızda beyit düzeyini aşan ahengin coşkusu yansıtan müstesna örneklerdir:

Anun-içün kıldı cümle ne ki var
Az u çoğ her nihân u âşikâr
Anun-içün buldı kim ne buldısa
Anun-içün oldu kim ne oldısa
Anun-içün toldı 'âlem cümle nûr
Anun-içün toldı cennet tolu hûr
Anun-içün geldi Cibrîl-i emîn
Anun-içün indi Kur'ân-ı mübîn
Anun-ıla irdi iren hem Hakka
Anun-ıla geldi 'âlem revnaka (Hacı Mustafazâde: 4b)

Dil ve Üslup

Mevlit türündeki eserler genelde sade dille yazılmışlardır. Mevlitlerin sanat göstermekten öte okunması amaçlanan eserler oluşu buna bir sebeptir. Bilhassa XV. yüzyıl mevlit metinleri sade dil kullanımıyla Türkçenin o dönemdeki saflığını ve güzelliğini yansıtan birer dil yadigarı durumundadırlar. XV. yüzyıl mevlit şairlerinden Ârif'in *Mevlidü'n-Nebî*'sinde:

*Niceler geldi buraya aghlayu
Gitdi girü gözi yaşlu çaglayu* Ârif (Tunç 1996: 707)

Yahya b. Bahşî'nin *Mevlid*'inde:
*Görürem gökden yire bir kuş iner
Kanadı ile gelüp arkam sıgar* (Bahşî: 89a)

Dervîş'in *Mevlid*'inde:
*Koyunu otlaga salup oturduk
Yemege ortaya etmek getürdük* Dervîş (Doğan 2007: 73)

beyitleri saf Türkçe ile söyleyişin güzel örnekleridir.

XV. yüzyıldan uzaklaştıkça klasik edebiyatımızın hemen her türünde görülebileceği gibi kimi mevlit metinlerinin dilinde de kısmi bir ağırlaşma, Arapça ve Farsçanın etkisi daha fazla hissedilmeye başlanmaktadır. Bunda şüphesiz mevlitlerin dinî bir tür oluşu ve aruzun Türkçeye uyarlanışında yaşanan zorluklar etkili olmuştur. XV. yüzyıldaki mevlit çıkırının peşi sıra XVI. yüzyılda yazılmış olan Visâlî Ali Çelebi'nin *Mevlid*'inde:

*Çün bu vechile hitâb-ı müstetâb
Nûr-ı Ahmed işidüp bî-irtiyâb*
*Secde-i şükr eyledi kıldı sipâs
Hakk'a çok tebcîl ü hamd-i bî-kıyâs* Visâlî (Türer 1987: 180)

ve XVIII. yüzyılın mutasavvıf şairlerinden Salâhî'nin *Mevlid*'inde de bu durumu aşağıda yer verdiğimiz beyitlerde görmek mümkündür:

*Leyletü'l-İsrâ'da kevneyn pür-ziyâ
Oldı nûr-ı' arşile 'arz u semâ*
*Kâbe kavseyn tîr-i nûrdan ber-zemîn
Remy idüp ez bâl-i Cibrîl-i emîn* Salâhî (Akkuş 1998: 197)

Mevlit edebiyatımızın günümüze yaklaşan örneklerinde Türkçenin sadeleşmesine paralel olarak sade dil kullanımının metinlere tekrar yansdığına şahit olmaktadır. Ahmet Fehmi Sivâsî'nin *Mevlid-i Şerif* inde:

Kendime geldim hemân birden bire
Âh edip sürdüm yüzüm yerden yere Ahmet Fehmi Sivâsî
(Yavuz 2007: 79)

Kamil Sarıateş'in *Mevlid-i Nebevî*'sinde:
Dediler: Senden doğacak bir oğul
Olacaktır Hakk'a en sevgili kul Kâmil Sarıateş (Tekin 1990: 33)

beyitlerinde bu sade söyleyişi yeniden görebilmek mümkündür.

Dinî içerikli eserler olması yönüyle Arapçadan, klasik edebiyatımızın ürünleri olması yönüyle de Farsçadan etkilenmiş olan kimi mevlit metinlerinin dili kısmen yabancılaşmış olsa da büyük oranda anlaşılabilir bir dil durumundadır. Mevlitler, halk tipi mesneviler olması yönüyle Türkçe kelimelerin yapısı, deyimler, atasözleri ve halk söyleyişleri açısından da zengin bir kaynak durumundadırlar:

İblis ol-dem sagu sagup akladı
Yüregin mihnet odı-y-ıla tagladı Dervîş (Doğan 2007: 70)

Saçdı adli fitnenün odına su
Oldı şeytânun başı gamdan kayu Sabâyî (Bay 2003: 71)

Didiler n'ola revâdur al anı
Bu meseldür kim severler seveni Ebu'l-Hayr (Günşen 2004: 129)

Çün bunu âhir idüp buldum murâd
Togmayınca oglana virilmez ad (Hacı Mustafazâde: 76b)

Mezrâ-yı ukbâ değil mi bu cihân
Mülküne elbet göçer ekin biçen Keşfi (Gökalp 1995: 212)

Üslup açısından bakıldığında, mevlitlerin üslubunda hâkim olan en belirgin çizgi, Allah inancı ve Peygamber sevgisinin coşkuluğundan doğan lirizmdir. Her mevlit şairinde aynı ölçüde olmamakla birlikte birçoğunda bunu açıkça hissedebilmek mümkündür.

Nihat Sami Banarlı'nın ifadesiyle; "Süleyman Çelebi *Mevlid*'inde hareketlenen mısralar ve mesela Hz. Muhammed'in doğumunu, bu doğuşa layık bir heyecanla karşılayan şu:

*Budur ol sultân ki 'âlemde müdâm
Günde beş kez urılısar nevbeti*

*Budur ol kim geliser Hak'dan buna
Tâc-ı izzet birle levlâk hıl'ati*

*Budur ol kim buna kim olsa karîb
Bî-güman ol Hakk'a bulur kurbeti*

*Budur ol kim bu Nebiyy-i Hak iken
Dahi olmamışdı Âdem hilkati*

*Budur ol kim enbiyâ Hak'dan kamu
Dilediler kim olalar ümmeti*

gibi sıcak tekrirlerle seslendirilmiş söyleyişler ve benzerleri Çelebi'nin bu mevzudaki mevkiini yücelten terennümlerdir." (Banarlı 1962: 20). Ayrıca, Ahmed'in *Mevlid*'indeki:

*Cümle zerrât-ı cihân itdi sadâ
Çağrısuban didiler kim merhabâ*

*Merhabâ ey şems-i tâbân merhabâ
Merhabâ ey cân-ı cânân merhabâ*

*Merhabâ ey pâdişâh-ı dü cihân
Senin için oldu kevn ile mekân*

*Merhabâ ey andelib bâg-ı elest
Aşkın ile cümle âlem oldu mest*

*Merhabâ ey cân-ı bâkî merhabâ
Merhabâ uşşâka sâkî merhabâ*

*Merhabâ ey zât-ı Hakk'ın mazharı
Merhabâ ey enbiyânın rehberi*

(Ateş 1954: 78-79)

beyitlerinde kendini gösteren sıcak ve akıcı üslup günümüzde hala kulaklarımıza çalınan, edebiyatımızda eşine az rastlanır söyleyişler arasındadır.

Mevlit edebiyatımızda bilhassa Süleyman Çelebi'nin tek eseri *Vesîletü'n-Necât*'taki eşsiz üslubu diğer mevlit şairlerini gölgede bırakmaya yetmiştir. Çelebi, bu üslup şaheseri ile nazire edebiyatımızda en çok tanzir edilen şairlerin başında yer almıştır. Kendinden sonra kaleme alınan hemen her mevlit türü eser, bir anlamda *Vesîletü'n-Necât*'a nazire niteliğindedir.

Hem bu tespite örneklilik etmesi hem de yüzyıllardır süregelen mevlit nazirelerinin günümüze yakın son örneklerinden biri olması bakımından 1931 yılı Ramazan ayının Kadir Gecesi'nde Ayasofya Camii'nde okunup radyo vasıtasıyla halka dinletilen ve büyük ilgi gören Çizmecizade Vehbî'nin *Mevlid-i Şerif Tesdisi*'nden bir bölüme aşağıda yer veriyoruz:

*Vasf-ı mevlid-i Habîb-i Kibriyâ
Yâd için Allâhı bir hoş ibtidâ*

*Bahş ider Kalb-i hazîne incilâ
Yükselir Allâh diyen Fevka'l-u'lâ*

**“Allâh adın zikr idelüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kula”**

*Tut yönün dergâh-ı Bârîden yana
Dökile in'âm-ı Rabbânî sana*

*Rahmeti mebzûldürür sana bana
Dinle benden sen bunu önden sona*

**“Allâh adın her kim ol evvel ana
Her işi âsân ider Allâh ana “**

*İstikâmet râhına dönder yönü
Zikr-i Mevlâsız geçirme bir günü*

*Ağla gafletle geçirdinse dünü
Cân kulagın vir de dinle bu ünü*

**“Allâh adı olsa her işün önü
Hergiz ebter olmaya ânun sonu”**

Vehbî (Sarı 2007: 139-149)

Mevlit edebiyatımızda öğretici amaçlı, didaktik üslupla yazılan örneklere de tesadüf edilmektedir. Bilgi verme amacı güden bu üsluptaki mevlitlerde genellikle ağır dile eşlik eden kuru bir anlatım kendini hissettirir. Visâlî, Nahîfî, Salâhî, gibi mevlit şairlerinin eserleri bu grupta değerlendirilebilir.

Sonuç

Dinî-edebî metinlerimiz içerisinde mevlitlerin önemli bir yer tuttuğu açıktır. Türk edebiyatının Anadolu'da yeni yeni kök salmaya, tutunmaya başladığı XIV-XV. yüzyıllarda mevlit edebiyatının en harikulade eserini ortaya koyan Süleyman Çelebi ile açılan mevlit çağırısı günümüze değin yüzlerce eserin ortaya konmasında şüphesiz mühim bir vesile olmuştur.

Edebiyatımızda birçok şair tarafından itibar gören mevlit türünün bu başarısının temelinde, bir şöhret hatta sanat gayesinden öte İslam Peygamber'ine şükran borcunu ifade etme arzusunun samimi bir dil ve üslupla dile getirilişi yatmaktadır. Ayrıca bu sıcak ve içten söyleyişle birleşen derin muhteva, milletimizde Hz. Peygamber'e duyulan sevginin yüceliğine de yeter bir delil teşkil etmektedir.

Mevlitler, dinî edebiyatımızın Hz. Muhammed'in şahsında edebîleşen türleri arasında muhtevası zengin eserler olmaları yönüyle de dikkati çekmektedirler. Ayet ve hadislerden, edebî-tasavvufî motiflere, tarihi bilgilerden farklı hikâye örneklerine, dinî ahlaki nasihatlerden halk söyleyişlerine kadar çok çeşitli unsurları ihtiva etmektedirler. Bunun yanında mevlitler Peygamber sevgisini sade, anlaşılır bir dil kullanımıyla beraber, rediflerle sağlamlaştırılmış kafiye örgüsü ve cinaslı kafiyeler yanında özellikle aliterasyon, asonans, tekrar ve ikilemelerle renklenmiş ahenkli, samimi bir üslupla sunmaktadırlar.

Hz. Muhammed'e gönüllerde duyulan derin sevginin bir tezahürü olup Müslüman Türk halkının zamanla yaşamına yerleşen ve gelenekleriyle bütünleşen mevlitler, gönüllerdeki dinî heyecanı klasik edebiyatımızla birleştiren ürünler arasında müstesna bir yere sahiptir.

KAYNAKLAR:

- Abdulkadiroğlu, A. (1999). "Âkif Mevlidi Yahut Kadınlar Mevlidi", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, s. 404-437.
- Akarpınar, B. (1999). *Türk Kültüründe Dini Törenler ve Mevlid Kutlamaları*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akçay, A. İ. (2007). "Gönenli Yahya b. Bahşî ve Mevlid'i", *Süleyman Çelebi ve Mevlid –Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri-* (Ed. Mustafa Karabılal Kemikli), Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, s. 321-333
- Akkuş, M. (1998). *Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Aksoy, H. (2007). "Eski Türk Edebiyatında Mevlidler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. V, S. 9. s. 323-332.
- Alyılmaz, S. (1999). "Mevlit ve Türk Edebiyatında Mevlit Türü", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 13, s. 195-202.
- Ateş, A. (1954). *Vesîletü'n-Necât Mevlid*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- Bahşî (Yahya b.), *Mevlûdü'n-Nebî*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 5308/3.
- Bakırcı, S. (2002). *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*, Akademik Araştırmalar Yayınları, Erzurum.
- Banarlı, N. S. (1962). *Büyük Nazîreler Mevlid ve Mevlid'de Millî Çizgiler*, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I., MEB Yayınları, İstanbul.
- Bay, F. (2003). *Sabâyî Mevlid*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Çağmar, M. E. (2004). *Edebi Açıdan Arapça Mevlidler*, İlahiyat Yayınları, Ankara.
- Çetin, O. (1987). "Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, S. 2, s. 73-76.
- Doğan, Ö. (2007). *16. Yüzyıl Şairlerinden Derviş'in Mevlid'i (Metin ve İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Durmuş, İ. (2004). "Mevlid (Arap Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C. XXIX, s. 480-482.
- Emîrî, *Mevlid*, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3821.
- Gökalp, M. (1995). "Keşfi'nin Mevlid-i Nebevisi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 94, s. 205-225.
- Günşen A. (2004). *İpsalalı Ebu'l-Hayr Mevlid*, GÜ Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Hacı Mustafazâde, *Mecma'u'l-Envâr*, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi No: 1042.
- Hamdullah Hamdî, *Ahmediyye*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nu: 1980.
- Hasan Nâdir, *Mevlûd-ı Nâdirî*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 4885.
- Kara, M. (2007). "Bursa'da Yazılan Bir Mevlid", *Süleyman Çelebi ve Mevlid –Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri-* (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, s. 282-295.
- Karaca, Y. (1997). *Süleyman Nahifi Efendi ve Mevlidi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karahan, L. (1995). *Erzurumlu Darir*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Mazıoğlu, H. (1974). "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", *Türkoloji Dergisi*, C. VI, S. I, s. 31-62.
- Nadi, T. (1950). *Mevlid*, İkbâl Kitabevi, İstanbul.

- Necîb (Eşrefzâde Abdülkâdir), *Mevlid*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BEEK), Genel 4231-2.
- Okiç, M. T. (1975). “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Aralık, S. 1, s. 17-78.
- Pekolcay N. (1950). *Türkçe Mevlid Metinleri*, Doktora Tezi, Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.
- Pekolcay, N. vd. (1981). *İslami Türk Edebiyatı (Giriş)*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Pekolcay N. (1993). *Mevlid*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Sarı, M. (2007). “Çizmecizâde Vehbî ve Mevlid’i”, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, s. 139-149.
- Sinânoğlu, *Mevlûdü’n-Nebî*, Süleymaniye Kütüphanesi Kasidecizade 418.
- Şeker, M. (2004). “Mevlid (Osmanlı’larda Mevlid Törenleri)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, Ankara, s. 479-480.
- Tekin M. (1990). *Mevlid ve Hatay Mevlidi*, Antakya.
- Toygar, K. (1982). “Türkiye’de Mevlid Çevresinde Meydana Gelen Folklorik Unsurlar”, II. *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi*, C. IV, s. 517-534.
- Tunç, S. (1996). *Ârif, Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni C. I*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Turhan, V. N. (2005). “XVIII. Yüzyıla Ait Bilinmeyen Bir Eser Teşrifatçı Edip Efendi’nin Mevlidi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 28. s. 103-128.
- Türer, O. (1987). “Visâlî Ali Çelebi ve Tasavvufi Mevlidi”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Y: XXV/2, s. 169-183.
- Uzun, M. (2007/2) “Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, s. 87-128.
- Ünver, İ. (1977). “Ahmedî’nin İskender-nâmesindeki Mevlid Bölümü”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 355-411.
- Yavuz, Y. V. (2007). *Divân-ı Ğaybî ve Ahmed Fehmi Sivâsî’nin Mevlidi*, İHVAK Yayın No: 6, İstanbul.
- Yazar, S. (2008). “Cismî ve Mevlidi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. I/2, s. 485-515.

